

Ад аўтара

Спэцыфіка памежжа, яго нацыянальная, рэлігійная і моўная ды-фэрэнцыяцыя, узаемапранікненьне культур прыводзіць да таго, што яно стварае выдатны дасьледчы аб'яг для навукоўцаў, якія прадстаўляюць розныя дысцыпліны — мовазнаўцаў, гісторыкаў, этнолягаў ці сацыёлягаў. З аднаго боку, гэтая размаітасьць сьведчыць пра культурнае багацьце, аднак з іншага — значна ўскладняе правядзеньне палявых дасьледаваньняў. Поўнае разуменьне складанасьці такога рэгіёну магчыма толькі пасля правядзеньня комплексных інтэрдысцыплінарных дасьледаваньняў. Такім чынам, мовазнаўца, апісваючы сацыялінгвістычную сытуацыю, ня можа абмяжоўвацца выключна сынхранічным апісаньнем назіраных моўных зьяваў, ён павінен улічыць сацыяльна-гістарычныя фактары.

Асаблівую цікавасьць выклікае балта-славянскае памежжа, у т.л. польска-беларуска-літоўскае, якое ўжо было апісанае ў шматлікіх працах як у галіне мовазнаўства, так і ў іншых навуковых дысцыплінах. Надзвычай захапляльным рэгіёнам апынуўся Краслаўскі раён, які знаходзіцца ў паўднёвай частцы Латгаліі ля мяжы зь Беларусьсю. Ён уяўляе сабой своеасаблівае памежжа памежжаў, дзе побач жывуць балты (латышы, латгалы, летувісы), славяне (расейцы, палякі, беларусы, украінцы), сутыкаюцца розныя веравызнаньні (каталіцызм, праваслаўе, лютэранства і стараверства). Усё гэта на працягу гісторыі спрычынілася да фармаваньня нашмат больш складанага шматмоўя, чым на іншых памежжах. Тут суіснуюць і ўзаемапранікаюць тры мовы (латыская, расейская і польская), а таксама шматлікія гаворкі (латгальскія, беларускія і паўночнакрэсовыя польскія).

Беларускія гаворкі, якія існуюць у адміністрацыйных межах сучаснай Беларусі, ужо былі дэталёва апісаныя ў шматлікіх навуковых працах. Аднак пытаньні беларускай мовы па-за межамі дзяржавы да гэтага часу або слаба дасьледаваныя, або не дасьледаваныя ўвогуле. Выключэньнем тут зьяўляюцца толькі Беласточчына і Віленшчына. Смаленшчына, Чарнігаўшчына і Латгалія на працягу дзясяткаў гадоў заставаліся амаль невядомым рэгіёнам і, нягледзячы на сваю вартасьць, абміналіся навукоўцамі. Маім намерам было хаця б часткова запоўніць гэты прабел, напісаўшы дадзеную манаграфію, з надзеяй, што ў будучыні і смаленскі², і чарнігаўскі рэгіёны дачакаюцца сваіх дасьледаваньняў.

² Смаленскі рэгіён расейскія дыялектолягі залічаюць сёння да расейскіх гаворак, што бачна хаця б на прыкладзе мапы “*Диалектологическая карта русского языка*”, створанай Капіталінай Захаравай і Варварай Арловай у 1964 годзе, якая знаходзіцца ў кнізе [Русская диалектология 1964]. Таксама ў сучасным падручніку па расейскай дыялекталёгіі 2005 года Смаленшчына была залічаная да абшару расейскіх гаворак (пад назвай *западная группа*). Аўтары пералічаюць шмат рысаў (як, напрыклад, жыздрынскі тып аканьня, дзеканьне, цеканьне ці “у нескладовае”), якія ёсьць тыпова беларускімі, аднак зусім ня згадваюць, што гэтыя рысы характарызуюць масіў паўночна-ўсходніх беларускіх дыялектаў [Касаткин 2005: 265, Janowski 2013, 319-323].

Тэрыторыя Латгаліі на ранейшых мапах была залічаная да масіву беларускіх гаворак як Яўхімам Карскім («Этнографическая карта белорусского племени», 1903), так і Маскоўскай дыялекталягічнай камісіяй («Опыт диалектологической карты русского языка в Европе», 1914). Мапы, якія ўказваюць на межы расьсяленьня беларусаў, канца XIX — пачатку XX стагодзьдзя, складзеныя Карскім (1903), Рытыхам (1875) і Доўнар-Запольскім (1919), таксама ўказваюць на прыналежнасьць часткі Латгаліі да беларускага этнасу. Толькі мяжа, праведзеная Эркерт-там у 1863 годзе, праходзіць на ўсход ад наяўнай дзяржаўнай мяжы, то бок праз Браслаў.

Маючы на ўвазе культурную складанасьць Краслаўскага раёну, я прадставіў у кнізе шмат праблемаў, якія не адносяцца беспасярэдне да мовы і сацыялінгвістычнай сытуацыі беларускай супольнасьці, што пражывае там. Аднак абмінуць іх — значыць зрабіць немагчымым поўнае разуменьне спэцыфікі дасьледаванага рэгіёну. З гэтай прычыны больш падрабязна апісаны сацыяльна-гістарычны аспект (гістарычная тэрыторыя беларуска-латыскага памежжа, характарыстыка нацыянальнасьцяў, якія стагодзьдзі засяляюць гэтыя землі, моўная палітыка ўладаў на працягу дзесяцігодзьдзяў або праблемы ідэнтыфікацыі і нацыянальнай сьвядомасьці). Функцыянаваньне беларускіх гаворак я паказаў на фоне іншых, распаўсюджаных там, моваў, улічваючы ўсе пакаленьні інфармантаў, што забясьпечыла шырэйшы погляд ня толькі на сучасную сацыялінгвістычную сытуацыю ў Краслаўскім раёне, але і прасочваньне яе з пэрспэктывы амаль цэлага XX стагодзьдзя.

Зьдзяйсненьне палявых дасьледаваньняў у такім культурна разнастайным рэгіёне патрабуе ад навукоўца ня толькі шырокіх мовазнаўчых ведаў (валоданьне латыскай, расейскай, польскай мовамі і глыбокай абазнанасьці ў беларускіх, латгальскіх і паўночнакрэсовых польскіх гаворках), але таксама гістарычных і этналягічных.

У ходзе шматгадовых дасьледаваньняў у Латгаліі мне дапамагала шмат людзей, таму я хацеў бы шчыра падзякаваць усім, хто спрычыніўся да зьяўленьня гэтай манаграфіі.

Асаблівыя падзякі выказваю навуковаму кіраўніку прафэсару Аньне Зялінскай за шматгадовую апеку, а таксама прафэсару Ірыдзе Грэк-Пабісвай за істотныя каштоўныя ўказаньні і падтрымку на кожным этапе маёй працы. Вялікую падзяку выказваю таксама на адрас прафэсара Эльжбэты Смулковай за перададзеныя веды, а таксама доктару Ніне Баршчэўскай і доктару Эве Дзенгель, якія ўзялі на сябе цяжар рэцэнзаваньня кнігі, а таксама за іх спрыяльнасьць і праніклівыя ўвагі. Доктару Аньне Энгелькінг, кандыдытам навук Малгажаце Аструўцы, Бэаце Бесядоўскай-Магдзяж, а таксама Караліне Ліхтаровіч, Андрэю Ціхаміраву і Марціну Зяневічу дзякую за натхняльныя размовы пра Латгалію і Беларусь, якія дапамаглі мне лепей зразумець гэты рэгіён.

Падчас шматлікіх паездак у Латвію шмат прыхільных людзей дапамаглі мне перамагчы нямала цяжкасьцяў, зь якімі дасьледчык су-стракаецца на чужой для сябе тэрыторыі. Асабліва дзякую доктару Аньне Стафецкай з Інстытуту латыскай мовы Латвійскага ўнівэрсітэту за навуковае кіраваньне і арганізацыйную апеку, а таксама Юзафу Дабкевічу з Дому культуры ў Краславе за бяспэную арганізацыйную дапамогу ў ходзе палявых дасьледаваньняў у Краслаўскім раёне. Таксама хачу шчыра падзякаваць прафэсару Яніне Курсітэ-Пакуле зь філялягічнага факультэту Латвійскага ўнівэрсітэту ў Рызе, Вальдэмару Гекішу і Але Ламаноўскай з Краслаўскага музэю гісторыі і мастацтва, Таццяне Казак з Латвійскага таварыства беларускай культуры, Анджэю Замбжэцкаму, Ользе Ёкстэ, Дзінтры Букевіч, Валянціне Бартуль, кс. Эдварду Варанецкаму, кс. Мар'яну Далецкаму, кс. Янушу Буляшу, а. Аляксандру, а таксама Вікторыі і Пятру Зайкоўскім.

Перадусім дзякую ўсім маім Суразмоўцам, што прысьвяцілі бяспэны час, адкрываючы перада мной свой сьвет, распавядаючы пра жыцьцё, традыцыі, мову — за іх цяроплівасьць, адкрытасьць і цудоўную гасьціннасьць. Асаблівыя падзякі варта выказаць Юзэфе Лаўчыноўскай, Эдварду Цынгелю, Аньне Кезіцы, Яну Швабу, Надзеждзе Азерскай, Ніне Васільевай, Юзафу Шляпіну, Жаньне Каравацкай, а таксама Галіне і Рэгіне Бараноўскім.

Манаграфія зьяўляецца першай з трох плянаваных публікацый аўтарам па тэме беларускіх гаворак у Латвіі. Другая гэта «Сучасныя беларускія гаворкі ў Латвіі. Выбар тэкстаў з абмеркаваньнем» (у друку), а трэцяя — «Слоўнік беларускіх гаворак Латвіі» знаходзіцца ў працэсе падрыхтоўкі.